

CENGİZ AYTMAOV’UN ESERLERİNDE FALCILIK, KEHANET VE RÜYA MOTİFİ

“THE ELEMENTS OF DREAMS, ORACLE AND FORTUNE TELLING IN CENGİZ AYTMAOV’S WRITING”

Dr. Gülsine UZUN*

Özet

Ünlü yazar Cengiz Aytmatov, eserlerinde folklorik unsurları ustaca kullanan bir yazardır. Yalnızca Kırgız halk kültürünün değil, Eski Türk dinî inançlarının, halk inanışlarının izleri de yazarın roman ve hikâyelerinde görülmektedir. Milli olanı evrensel bir boyuta taşıyan Cengiz Aytmatov, aynı zamanda sözlü edebiyatı yazılı bir belgeye dönüştürmeyi de başarmış bir yazardır.

Makalemizde eski Türk inanışları içerisinde yer alan falcılık, kehanet ve rüya motiflerinin Cengiz Aytmatov’un eserlerindeki yansıması incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Aytmatov, eski Türk inanışları, falcılık, kehanet, rüya motifi.

Abstract

Famous writer Cengiz Aytmatov uses elements of folklore masterfully in his writing. We can observe not only the (Kyrgyz) folk culture but also the old Turkish beliefs and customs. Bringing the national to universal level, Cengiz Aytmatov also manages to transform oral literature into written documents.

This study examines the fortune telling, dreams and oracles that take an important place in old Turkish religious belief, and their reflections in Cengiz Aytmatov’s writing.

Key words: Cengiz Aytmatov, old Turkish beliefs, fortune telling, oracles, dreams.

* Muğla Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü.

Kırgızlar, Orta Asya'nın en eski halklarından birisidir ve asırlar boyu göçebe atlı kültürü ile yaşamışlardır. Bu yaşayış tarzı onların sözlü edebiyatının şekillenmesinde büyük bir etkidir. Manas destanı, Kırgız halk geleneğini, örfünü, âdetini, töresini, tarihini kısacası Kırgız halkının kendisini bünyesinde barındıran bir ansiklopedi niteliğindedir. Bu yüzden destanlar Kırgızlar için büyük öneme sahiptir.

Ünlü Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un eserlerinde görülen folklorik malzemenin temelinde Kırgız kültürü ve Kırgız sözlü geleneğinin en güzel ifade vasıtası sayılan Manas Destanı'nın olduğu söylenebilir. Yazılı Kırgız edebiyatı, Sovyet döneminde ve sözlü geleneğin hâlâ güçlü olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır. İlk defa on dokuzuncu yüzyılda Radloff tarafından ilim âlemine tanıtılan Manas Destanı, o zamanlarda hâlâ anlatılmakta ve Cengiz Aytmatov'un yazarlık hayatının ilk yıllarında da kaydedilmektedir. Diğer Kırgız yazarlar gibi, Aytmatov da bu destanı defalarca okumuş, tasvirindeki, ritmindeki ve tonlamasındaki seçkin üslûbu kavrayarak eserlerinde kullanmıştır. Özbek araştırmacı P. Mirza Ahmedova destan geleneğinin modern Kırgız edebiyatı için önemini vurgulayarak; Cengiz Aytmatov'un çalışmalarında destanın, destan anlatımının güçlü ve organik bir yardımı olduğunu, bunun da Kırgızların millî sanat şuurlarının bir özelliği olan ve günümüz sanatındaki destan geleneğini besleyen bir ihtiyaç olduğunu belirtir.¹

Aytmatov, halk kültürünün ürünlerini eserlerinde kullanmasının sebeplerini kendisiyle yapılan bir röportajda şöyle dile getirir: "... Mitoloji, masallar, efsaneler eski insanların yaşadığı hadiselerdir. Kulaktan kulağa gelen tarihî zenginliğimizdir. Eskiden bize kalan kültürel zenginliklerdir. Bunlarla bugünkü teknoloji arasında bir bağlantı kurmakta yarar görüyorum. Onun için ben ve benim gibi yazarlar da eskiden başımızdan geçmiş halkın tecrübelerini anlatan, halkın tarihini anlatan, ışık tutan bu tür zenginlikleri kitaplarımızda kullanıyoruz. O da anlatmaya ayrı bir güzellik, ayrı bir zenginlik katıyor."²

Aytmatov, 1980 yılında Manas Destanı'nın yeniden neşri dolayısıyla, bu destana yazdığı önsözde; Kırgızların kendilerini ifade etmek için edebiyatı ve bu edebiyat içinde de destan türünü seçtiklerini belirtir. Aytmatov'a göre, başka halklar geçmiş medeniyetlerini, tarihlerini, yazılı edebiyatla, heykelle, resimle, tiyatro ve mimarî ile muhafaza ederlerken, Kırgız halkı kendisinin, bütün düşünce ve duygularının ar namusunu, dünya görüşünü, ideallerini, tarihî hadiseleri sözlü olarak destan şeklinde ifadeyi tercih etmiştir.³

Yazarın eserlerinde, birçok unsurun ve konunun yanı sıra dinî inanışların izleri de görülmektedir. Sovyet rejiminin dinler karşısındaki inkârcı tavrı ve dinî müesseselere yönelik baskıcı tutumu düşünüldüğünde, Aytmatov'un, eserlerinde

¹ Soucek, Svat, "Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Milli Renk ve İki Dillilik" (Çev.: Orhan Söylemez), *Türk Lehçeleri ve Edebiyatları*, S. 10, Ankara, 1994, s. 31.

² Özen, Sabiha, "Her Yazar Kendi Halkı İçin Yazmayı Nazarda Tutar", *Dergâh*, S. 24, İstanbul, 1992, s.13.

³ Aytmatov, Cengiz, "Kadim Kırgız Ruhunun Zirvesi", (Akt.: İklil Kurban, Ali Akbaş), *Kardaş Edebiyatları*, S. 3, Erzurum, 1982, s. 3-4.

dinî unsurları yoğun olarak kullanmasının, Kırgız halkında var olan dinî inanışların rejim baskısı karşısında bile ortadan bütünüyle kaybolmadığını göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Yazar, eserlerinde farklı dinî inanışları bir arada verirken, Türklerin eski yaşam tarzları hakkındaki bazı önemli unsurları da gözler önüne sermiştir. Türkler, değişik coğrafyalarda yaşadıkları uzun asırlar boyunca pek çok dinî etkisi altına girmiş, İslâmiyet'i kabul ettikten sonra bile, gündelik hayatın içine yerleşerek birer âdet ve gelenek niteliğine bürünen eski dinî inanışlarını günümüze dek taşımışlardır. Özellikle Türklerin en eski inancı olan Şamanizm'in motifleri, bazen İslâmî inanç sistemi içinde eritilmiş, bazen de eski saflığını koruyarak - İslâmî akidelere ters olsa da- Orta Asya ve Anadolu İslâm inancı içinde yerlerini almışlardır.

Asya topraklarında ortaya çıkan eski dinler, pek çok araştırmacıya göre farklı dinler olarak yorumlanırken, Aytmatov, diğer birçok yazar gibi, Şamanizm, Budizm ve Gök Tanrı dinlerini birlikte yorumlamış, bunun nedenini de her üç dinin aynı topraklarda ve aynı zaman dilimi içinde var olmasına bağlamıştır. Bu nedenle, yazarın kurguladığı olayların, değişik dinî inanışların bir arada yaşandığı bir coğrafyada geçmesinin, eserlerde dinî inanışlar açısından bir ikilemin oluşmasına neden oluşturduğu söylenebilir. Yazarın herhangi bir romanında karşılaşılan bir İslâmî motif, aynı romanın başka bir sayfasında yerini Şamanist bir motife bırakabilmektedir. Örneğin, Elveda Gülsarı'da, Tanabay, zafer kazandığı için, İslâmî pratiğe uygun olarak ellerini kaldırarak dua ederken, romanın bir başka yerinde aynı kahraman, yılık atlarının düştüğü tehlike karşısında "Ey Arbak (ervah, atalar ruhu) siz koruyun yılıkyı!" diyerek atalarının ruhuna sığınır.

Türk halklarının İslâmiyet'i kabul ettikten sonra bile, eski dinlerinde bulunan birçok unsuru terk etmemeleri ve yeni dinleri içinde eski inançlarını yeniden yorumlayarak korumuş olmaları, Aytmatov tarafından ustaca işlenmiş, halkın değişen dinî inanışlar karşısındaki tavrının, gündelik hayat içindeki yansımaları çarpıcı gözlemlerle ortaya konulmuştur. Türklerin en eski inançları içersinde yer alan falcılık, kehanet ve rüya gibi motifler de Aytmatov'un eserlerinde yine birer sembol olarak yerlerini almıştır.

1. Falcılık ve Kehanet

Fal eski Türkçede ırk kelimesi ile ifade edilmiştir. Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lûgati't-Türk'te ırk kelimesini "Falcılık, kâhinlik, bir kimsenin gönlündekini bilmek, yürektekini dışarı çıkarmak"⁴ olarak açıklamıştır. Besim Atalay bu maddeye verdiği dipnotta, Türkiye'nin birçok yerinde ırk kelimesinin kader, talih, fal anlamında kullanıldığını belirtir. Irk bakmak cümlesinin açıklamasını yaparken, Batı Anadolu'da özellikle Kütahya'da bu tabirin fala bakmak olduğunu ifade eder.⁵

⁴ Atalay, Besim, Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ank. 1992, s. 41.

⁵ Atalay, a. g. e., s. 41.

Türk Turfan metinlerinde de “ırklamak” kelimesine rastlanmaktadır. Ayrıca Altay, Kazan, Baraba, Teleüt, Uygur boylarında rastlanan tefe’ül⁶ ve “teşe’um”⁷ anlamına gelen “ırım” kelimesi de ırk ile bağlı bir terimdir. Oğuz Destanında adı geçen bilge ve filozof İrkıl Hoca’nın da adının bu kelimeyle ilgisi olduğu düşünülebilir. Yakutlara göre ilk şamanın adı Arkil’dir. Altay Şamanistlerinde kamlardan başka “ırımçı” denilen kişiler de bulunmaktadır. Bunlar saralı hastalardır ve sara nöbetleri tuttuğu zaman gaipten haber verirler.⁸

İslamiyet’ten önceki Türklerde, sihir yapmak anlamında kullanılan “arbamak” kelimesi, Moğollarda “arbahu” şeklinde telaffuz edilmektedir. Anadolu’da ise bu kelime “arpa” şeklini almıştır. Özellikle on beşinci yüzyılda yazılmış Türkçe kitaplarda “Gaipten söyleyiciler, arpacılar, suya bakıcılar ve müneccimler” gibi tabirlere rastlanmaktadır. Bu metinlerde “arpacı” kelimesinin falcı karşılığında kullanıldığı görülmektedir.⁹

Kırgızlar fal karşılığında tölgö kelimesini kullanırlar. Manas destanında Manas’ın arkadaşlarından birinin adı Kara Tölek’tir. Başka birinin ismi de “Yağrınıcı” (kürek kemiği ile fal açan) Kara Badiş’tir. Yine Kırgızcada fal kelimesinin yerine geçen keret kelimesi diğer Türk lehçelerinde de görülmektedir. Falcılar fal açmak için kullandıkları nesneye göre çeşitli adlar alırlar. Hayvanların kürek kemiğine bakıp, geleceği keşfedenlere “yağrınıcı”, koyun tezekleriyle fal açanlara “kumalakçı”, değişik şeylerden anlam çıkaran falcılara da “ırımçı” denilmektedir.¹⁰

İslamiyet’ten önce Türkler fala çok fazla önem vermişler, karşılaştıkları meselelerin çözümleri için falcıya başvurmuşlardır. Fala bakmak için koç, keçi, at, sığır ve geyiklerin kürek kemiği, aşık kemiği, koyun tezeği, fasulye, nohut gibi “kumalak” adı verilen taneler, ateş, yıldızlar, ok ve yay, köpük, kazak, eldiven gibi malzemeler kullanmışlardır. Bu fal çeşitlerinden alınma motifler destan ve hikâyelerde yer almıştır. Özellikle Kazak, Kırgız hikâye ve destanlarında kürek kemiği falı motifine oldukça sık rastlanmaktadır. Kırgız ve Kazaklardan başka Nogay ve Başkurtlar da kürek kemiği falına baktırmaktadırlar. Altay ve Yakut Türklerinde önemli sayılan bu fal, Moğolistan’da Budist rahipler arasında da görülmektedir.¹¹

Roux, kavrulmuş kürek kemiğinin okunması yolu ile kehanette bulunmak anlamına gelen “omoplatoskopi” veya “iskapülomanti”nin Türk-Moğol kehanet

⁶ Duvarcı, Ayşe, Türkiye’de Falcılık Geleneği ile Bu Konuda İki Eser “Risâle-i Fahnâme Li Ca’fer-i Sâdık” ve “Tefe’ülname”, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1993, s. 6.

⁷ İnan, Abdülkadir, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1986, s. 151.

⁸ İnan, a. g. e., s. 151.

⁹ Ögel, Bahaeddin, Türk Mitolojisi (Kaynaklar ve Açıklamaları ile Destanlar) II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 158.

¹⁰ İnan, a. g. e., s. 152.

¹¹ Duvarcı, a. g. e., s. 8.

yönteminin en eski ve süreklisi olduğunu belirtmektedir.¹² Yine Abdülkadir İnan Japonlarda da kürek kemiğine bakarak fal açma yönteminin olduğundan bahseder.¹³

Falcılık tarihine bakıldığında antik çağda Mısır'da, Babil'de, Çin'de Kalde'de astroloji ve el falı gibi metotların kullanıldığını gösteren çeşitli belgelerin olduğu görülmektedir. Bu bölgelerde falcılık hem dini, hem de hekimliğin tamamlayıcı bir bölümü olarak rahipler tarafından yürütülmüştür.¹⁴ Eski Roma'da Collegium Augunium adını taşıyan ve Roma İmparatoru tarafından atanan kâhinler kurulu, Augunium düşüncesi adı verilen ve gizli tutulan geleceği bilme bilimi ile uğraşırdı.¹⁵ Antik çağın Yunan ve Roma'sında kehanet, savaşlardan devlet yönetimine kadar her konudaki bilinmezi anlamak için başvurulmuş bir yöntemdir. Bu medeniyetlerde tabii yapma mentika olarak adlandırılan düşünce tarzı ile hem kişinin hem de devletin geleceği öğrenilmeye çalışılmıştır. Tabii mentika doğrudan doğruya senetsiz olarak gerçekleştirilen kehanet demektir. Rüya, yorum, hikmetli sözlerden anlam çıkarma, geleceği görmek için uykuya yatma, ölü ruhlardan bilgi almaya dayanan kâhinlik hep tabii mentikayla gerçekleştirilen şekillerdir. Yapma mentikada ise, Kutsal Meşe Ağacının hışırtıları, kuşların uçuşları, kurbağanın iç organları gibi bir takım vasıtalar kullanılmaktadır.¹⁶ Eski Yunan'da gelecekle ilgili önemli sorulara cevap aramak için gidilen kutsal yerler de vardı. Oraculum adı verilen bu yerlerde soruların cevabını bir rahibin aracılığı veya rüya gösterme yoluyla doğrudan Tanrı verirdi.¹⁷ Romalılarda kurbağanın bağırsaklarına bakarak geleceği söyleyen ve kendilerine "harus pex" adı verilen rahipler ve yine kurbağa kemikleri ile bakılan ve "piromensi" denilen fal çeşitleri vardı. Sümerler kesilen kurbağanın karaciğerine, Etiler kuşların uçuşlarına bakarak başlayacakları işin sonucunu öğrenmeye çalışır, uğur veya uğursuzluk belirtilerine göre işi yapıp yapmamaya karar verirlerdi.¹⁸

Cengiz Aytmatov'un Gün Olur Asra Bedel romanında Yedigey'in çocukları eğlendirmek üzere baktığı taş falının Eski Türklerdeki "kumalak" adı verilen fala çok benzediği görülmektedir: "Yedigey anlatacakları bittikten sonra o anda aklına başka masal da gelmeyince taş falına bakarak eğlendirdi onları. Artık cebinde nohut büyüklüğünde kırk bir taş bulunduruyordu. Taşlarla fala bakmak, uzak geçmişten kalma bir usuldü, kendine göre karışık sembolleri, tuhaf ama anlamlı terimleri vardı. Yedigey bu taşları önüne serpmeden önce okuyup üfler, bir takım tılsımlı sözler söyler, sonra onlardan ne istediğini bildirirdi."¹⁹

¹² Roux, Jean-Paul, Türklerin ve Moğolların Eski Dini, (Çev.: Aykut Kazancıgil), İşaret Yay., İstanbul, 1994, s. 76.

¹³ İnan, a. g. e., s. 152.

¹⁴ Türk Ansiklopedisi, C. XVI, s. 90.

¹⁵ Hançerlioğlu, Orhan, İnanç Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s. 81.

¹⁶ Hançerlioğlu, a. g. e., s. 376.

¹⁷ Türk Ansiklopedisi, C. XVI, s. 90.

¹⁸ Duvarcı, a. g. e., s. 5.

¹⁹ Aytmatov, Gün Olur Asra Bedel, (Çev.: Refik Özdek), Ötüken Yay., İstanbul, 1996, s. 277.

Kumalak falı, Türk boyları arasında en çok kullanılan fal çeşitlerindendir. Bu iş için kırk bir tane kumalak (tane) lazımdır. Taneler taş olabileceği gibi, koyun tezeği, nohut veya fasulye de olabilir.²⁰

Toprak Ana'da ise rüyalara ve taşlara bakarak birtakım yorumlar yapılmaya çalışıldığı görülmektedir: "Herkes birbirine akşam rüya gördüğünü söylüyor ve rüyasını iyiye yorumluyordu. Bazıları da tümsekten küçük taşlar topluyor, bunların yüzeyine bakarak birtakım işaretler görmeye çalışıyor ve hep iyi işaret gördüklerini söylüyorlardı. Çünkü özlemleri o idi, istekleri o idi."²¹

Cengiz Aytmatov'un Cengiz Han'a Küsen Bulut adlı romanında anlatılan efsanede Cengiz Han'ın batı seferine hazırlandığı bir sırada gezgin bir kâhin tarafından, Gök Tanrı'nın kendisine bir bulut verdiğini ve bu bulutun kendisini koruyacağı bildirilmiştir. Kâhin, Cengiz Han'ın adil davrandığı sürece bu bulutun kendisiyle beraber olacağını söyler. Başlangıçta buna inanmayan Cengiz Han sefere çıktıktan kısa bir süre sonra, başında beliren ve sürekli kendisini takip eden, güneşten ve sıcaktan koruyan bir bulut görünce kâhinin sözlerine inanır. Fakat Cengiz Han, Batı seferi sırasında ordudaki subayların eşleriyle görüşmesini ve çocuk doğurmayı yasaklar. Bu yasağa uymayan bir subay ve karısı idam ettirilir ve çocuk dadısıyla birlikte çölün sıcaklığında terk edilir. Eserde anlatılan efsaneye göre Cengiz Han'ı koruyan bulut Cengiz Han'a küser ve onu terk eder. Bu durumda Cengiz Han artık Tanrının kendi yanında olmadığını görerek, Batı seferini tamamlamadan yurduna geri döner. Bulut ise bir süre sonra çocukla köle kadının üstünde yeniden belirmeye başlar.²²

Kalmuk Hanı Yolay'ın da "Targıl Taz" adlı kürek kemiğine bakıp Tanrı ile konuşan bir falcısının olduğu bilinmektedir. Falcı Yolay'a kürek kemiğinde kanlı bir başlangıçtaki sonsuz su gördüğünü, sefere çıkmasının hayırlı olmayacağını anlatmış, fakat Kalmuk Hanı buna önem vermeyip sefere çıkmış ve Manas'a yenilerek öldürülmüştür.²³

Aytmatov'un, roman kahramanlarının trajik sonunu Yunan mitolojisinde anlatılan Cassandra adlı kâhin kadının sonuyla aynileştirerek fantastik ve bilim kurgu tarzını mitolojik bir çerçeveye oturttuğu Cassandra Damgası²⁴ adlı romanı, Aytmatov'un konusu itibarıyla en ilgi çeken eserlerinden birisidir.

Uzaydaki eski Sovyet araştırma istasyonunda çalışan, daha sonra buradan ayrılmayı istemeyerek, istasyonda kalan ve kendisini uzay rahibi Filofey olarak adlandıran Rus bilim adamı Andrei Krıltsov Andreyeviç uzayda birtakım araştırmalar yapar. Bu araştırmaların sonunda Filofey, ana rahmindeki embriyonların ilk haftalarda hayatta kendisini bekleyenleri hissettiğini ve bu kadere tepki gösterme yeteneğine sahip olduğunu, eğer bu tepki olumsuzsa embriyonların

²⁰ Duvarcı, a. g. e., s. 21.

²¹ Aytmatov, Toprak Ana, (Çev.: Refik Özdek), Ötüken Yay., İstanbul, 1996, s. 100.

²² Aytmatov, Cengiz Han'a Küsen Bulut, (Çev.: Refik Özdek), Ötüken Yay., İstanbul, 1995.

²³ Duvarcı, a. g. e., s. 7.

²⁴ Aytmatov, Cassandra Damgası, (Çev.: Ahmet Pirverdioglu), Ötüken Yay., İstanbul, 1997.

doğuma karşı olduklarını keşfeder. Doğuma olumsuz tepki gösteren bu embriyonları taşıyan kadının alnında küçük benekler oluşmaktadır. Filofey, bu embriyonlara Cassandra embriyonu, kadınların alnındaki işarete de Cassandra damgası adını verir. Bütün bunları uzaydan Roma'da bulunan Papa'ya gönderdiği bir mektubunda anlatır ve gazeteler bu mektubu yayınlayınca bütün dünyada bir skandal oluşur. Amerikalı bir bilim adamı olan fütürolog Robert Bork ise, bu uzay rahibinin dünyadaki temsilcisi olarak görüldüğü için, bu olaya büyük tepki gösteren halk tarafından öldürülür. Daha sonra da insanların kendisine inanmadığını ve yaptığı keşfin insanlar arasında mutsuzluk yarattığını gören Filofey de uzayla bağlantı kurulduğu bir sırada bütün dünyanın önünde kendisini uzay boşluğuna bırakır.

Romanın kahramanları Filofey ve Robert Bork'un Yunan mitolojisindeki Cassandra ile aynı kaderi paylaştığı görülmektedir.

Kassandra Yunan mitolojisinde Troya kralı Priamos ile karısı Hekabe'nin kızıdır. Bu genç kızın yürekler acısı bir kaderi ve trajik bir kişiliği vardır. Geleceği görme gücüyle yıkımları önlemeye çalışan fakat kimseye sözünü geçiremediği için başına gelen belalardan iki misli etkilenip üzülen bilicinin dramını simgeler. "Bu günün anlayış ve deyimine göre, uzağı gören bilinçli insanın dramını."

Kassandra'nın bu gücü ile ilgili Yunan mitolojisinde iki efsane anlatılmaktadır. Bunlardan birine göre, Cassandra'yla ikiz kardeşi Helenos bebekken, Priamos'la Hekabe Tymbralı Apollon şerefine, Tanrının şehir dışında bulunan tapınağında bir şenlik düzenlerler ve şölen sonunda çocuklarını tapınakta unutup giderler, ertesi sabah almaya geldiklerinde korkunç bir manzarayla karşılaşır. Cassandra ile Helenos beşiklerinde uyuyorlar ama iki yılan çevrelerini sarmış, gözlerini kulaklarını yalıyorlardı. Bu eylemle çocukların duyuları arınmış, insanların göremediği, duyamadığı gerçeklerin algısına açılmış oluyordu. İkisi de kâhin olmuştu. Bir diğer efsaneye göre ise; Tanrı Apollon Priamos'un güzel kızına aşık olur, kendini verirse ona kehanet yeteneğini armağan edeceğini söyler. Cassandra kabul eder ama Tanrıdan bu yeteneği aldıktan sonra kendini vermeye yanaşmaz. Tanrı da öfkelenerek kızın ağzının içine tükürür, böylece verdiği armağanın etkisizi kalmasını sağlar. Cassandra geleceği görebilecek, gördüğünü haykıracak ama kimseyi söylediklerinin doğruluğuna inandıramayacaktır. Cassandra Troya (Truva) tarihinin bütün olaylarını önceden görmüş ve söylemiştir. Paris çocukken bırakıldığı İda dağından dönünce, bu delikanlının hemen öldürülmesini istemiş, sonra Yunanistan yolculuğu sırasında Helena'yı getirdiği zaman, bu kadının Troya'nın yıkımına yol açacağını, geri gönderilmesi gerektiğini bildirmiş, daha sonra tahta atı Troya'ya sokmamaları için Troyalıları ikna etmeye çalışmış, fakat hiç kimseyi kendine inandıramamıştır. Şehir yağmalanırken Cassandra, Athena tapınağına sığınır ve orada Dilemis'in oğlu Aias'ın tecavüzüne uğrar. Cassandra daha sonra Agamemnon'a köle olarak verilir fakat ona aşık olan Agamemnon, onu kendisine eş olarak alır ve Mykene'deki sarayına götürür. Mykene sarayında Agamemnon'un ve kendisinin Klytaimestra tarafından

öldürüleceğini gören Cassandra haykırır, bağırır, dövünür ama hiçbir şeyi önleyemediği gibi bu yıkımı da önleyemez ve kıskanç Klytaimestra tarafından Agamemnonla birlikte öldürülür.²⁵

Antik dönemde büyük felaketleri haber veren fakat hiçbir zaman ciddiye alınmayan Cassandra'nın trajik hayatı birçok esere konu olmuştur. Eski'in "Agamemnon", Euripides'un "Truvalı Kadınlar", Likofronus'un "Aleksandra", Homeros'un "Odesse" adlı eserlerinde Cassandra tipine rastlanmaktadır. XX. yüzyılda da H. Ayzenberg, P. Ernest, F. Schiller gibi yazarlar Cassandra tipini edebiyata sokmuşlardır.²⁶ Yine bunun dışında ünlü İspanyol yazar B. Pérez Galdós ve Alman yazar Christa Wolf gibi birçok yazar da Cassandra'yı eserlerinde değişik konularla ele almışlardır.

Eserin mütercimi olan Ahmet Pirverdioğlu, romana yazdığı önsözde, dünya edebiyatında yakından bilinen Cassandra tipinin Aytmatov tarafından kendine özgü bir yöntemle ele alınarak, mitolojik konuya ve tipe hiç temas edilmeden çağdaş olaylar ve kaderi Cassandra'ya benzeyen çağdaş bir bilim adamı-kâhin tipi ortaya çıkarıldığını ifade etmektedir. Romandaki olayların Amerika'da geçmesine rağmen herhangi bir somut ülke ya da somut bir insan tiplemesinin söz konusu olmadığını belirten Pirverdioğlu, Aytmatov'un bütün ülkeleri, bütün insanları ilgilendiren, düşündüren, endişelendiren konuları ele aldığını, yeryüzündeki bütün canlı varlıkların hayatı için tehlike oluşturan olaylara dikkat çektiğini belirtmektedir.²⁷

2. Rüya Motifi

Çok eski çağlardan beri insanlar rüyaya ve rüya tabirine çok önem vermişlerdir. Eski Yunan ve Roma kültüründe rüya görmek için yaptırılan özel mabetlere ve buralarda rüya tabiri yapan rahiplere rastlanmaktadır. Sümerlerle ilgili yapılan kazılarda elde edilen tabletler arasında kırktan fazla rüya yorumuna rastlanmıştır.²⁸

Rüyalar ve rüyaların yorumu, bütün insanlığın düşünce tarihinde önemli bir yer tutmakta ve bu tip inanışlar günümüzde devam etmektedir. Ancak her kavramın hayatında ve kendi kültür çevresinde ortak olan bazı inanış ve düşünceler mevcuttur. Özellikle rüya yorumları Türk kavimlerinde kendi inanış ve geleneklerine göre bir kalıba girmiş ve sınırlanmıştır. Herkes rüyayı ana ve babasından duyduğu gibi yorumlamış ve bu kalıplar bazı değişmelerle birlikte bu güne kadar gelmiştir. Türk topluluklarında yapılan bu yorumlarda doğal olarak, Türklerin inandığı bütün dinlerin etkisi olmuştur. Göktürk yazısı ile yazılmış ve Turfan'da bulunmuş bir el yazması, Türklerin ilk rüya yorum kitabı olarak bilinmektedir ve kitapta Çin tesirleri de hissedilmektedir. Hüseyin Namık Orkun bu yazmayı "ırk bitig" olarak tanımlamıştır. Dede Korkut'ta da Salur Kazan'ın,

²⁵ Erhat, Azra, Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 183.

²⁶ Pirverdioğlu, Ahmet, Cassandra Damgası, Ötüken Yay., İstanbul, 1997, s. 5-6.

²⁷ Pirverdioğlu, a. g. e., s. 7.

²⁸ Duvarcı, a. g. e., s. 6.

Yeğenek'in ve Karaçuk Çoban'ın rüyalarından bahsedilmektedir. Kutadgu Bilig'de rüya, düş tabir eden anlamlarına gelen yorguçı, yörgüçi, muabbir deyimlerine rastlanmaktadır.²⁹

İslami gelenekte Hz. Yakup en eski düş yorumcusu olarak bilinmektedir. Oğlu Yusuf kendisine, rüyasında on bir yıldızla ayın secde ettiğini gördüğünü söyleyince, babası ona bu rüyayı kardeşlerine anlatmamasını, kendisine bir tuzak kurabileceklerini söylemiş fakat Yusuf onu dinlememiş ve başına gelen bir takım olaylardan sonra Mısır zindanına düşmüştür. Burada hem zindan arkadaşlarının rüyalarını hem de Mısır Azizinin, rüya yorumcularının çok karışık olduğunu iddia ederek yorumlamak istemedikleri rüyasını tabir etmiş ve bunların hepsi gerçek çıkmıştır.³⁰ Bunun dışında Dede Korkut Hikâyelerinde, Danişmentnâmede, Saltuknâmede, destanlarda, masallarda, halk hikâyelerinde rüya motifi her zaman önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bütün toplumlarda kişilerin rüya ve rüya yorumuna ilgi duyduğu görülmektedir. Bu nedenle rüya yorumlamayı amaçlayan ve rüyaları bazı olay ve sembollerle açıklamaya çalışan çok sayıda kitap yazılmıştır.

Erich Fromm, rüya yorumlarını psikolojik ve psikolojik olmayan rüya yorumları olarak ikiye ayırmıştır. Rüya yorumlama tarihinin rüyayı psikolojik bir fenomen olarak değil, bedenden ayrılan ruhun kendine özgü hayatı ya da hayaletlerin çıkardığı ses ve görüntüler olarak düşünülmesi ile başladığını belirten Fromm, doğu kültürlerinde rüyanın belirli dinî ve ahlakî kalıplara göre yorumlandığını, böyle bir yorum yönteminde her sembolün bir anlamı olduğunu belirtir. Yazara göre, yakın doğu kültürlerinde yapılan rüya yorumlarının ilk dönemlerinde, rüyaların Tanrısal mesajların iletilmesinde bir aracı oldukları düşüncesinden yola çıkılırdı.³¹ Psikolojik olmayan rüya yorumlarında, rüyanın daha sonra gerçekleşecek bir olayın önceden hissedilmesi ya da insan dışı güçler tarafından iletilmiş bir mesaj olarak görüldüğünü belirten yazar, psikolojik rüya yorumunda ise rüyalara insan ruhunun oluşturduğu bir görüntü olarak bakıldığını ifade etmektedir.³²

Aytmatov'un Gün Olur Asra Bedel adlı romanında, Ukubala'nın görmüş olduğu rüyanın, Fromm'un psikolojik olarak nitelendirdiği rüyalardan biri olduğu söylenebilir. Hamile olduğu dönemde bir rüya gören Ukubala, rüyasında bir altın mekre balığı görmektedir: "Balık yanı başında yüzüyor, o da onu tutmaya çalışıyormuş. Onu yakalayıp sonra da bırakmak için yanıp tutuşuyormuş. Altın mekreyi eline almak, altın renkli vücuduna dokunmak, onun kokusunu almak isteği o kadar büyümüş ki, rüyasında balığın ardından bakıp durmuş. Ama

²⁹ Ögel, a. g. e., s. 571-577.

³⁰ Gökyay, Orhan Şaik, "Rüyalar Üzerine", *II. Milletler Arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, IV. Cilt, Ank.1982, s. 186.

³¹ Fromm, Erich, *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*, (Çev.: Aydın Arıtan-Kaan H. Ökten), Arıtan Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 126.

³² Fromm, a. g. e., s. 130.

yakalanmıyormuş balık. Ukubala uyanınca bunun bir düş olduğunu anlamış ama bir türlü heyecanı geçmiyormuş. Çünkü altın mekreyi çok önemli bir amaç, onu kaçırmamasını da bu amaca ulaşmamak şeklinde yorumluyormuş.”³³

Ukubala’nın bu rüyasını kocası Yedigey, onun karşı koyamadığı güçlü bir isteği olarak yorumlar: “Yedigey ise bir türlü aklından çıkaramıyordu karısının gördüğü rüyayı. Onun rüyasında görüp unutamadığı, gerçekten de o balığı görmek, tutmak istediğini anlamıştı. Denizde ağını çekerken hep bunu, bu altın mekreyi nasıl tutacağını düşünüyordu. Ukubala’nın talgak’ı yani karşı koyamadığı güçlü isteği, hamile kadınların aşermesi gibi bir istektir. Ama bu talgak, bu aşermesi, ekşi, tuzlu, acı bir şey ya da kızarmış av eti, kuş eti yemek isteği gibi gösterirdi kendini. Bunu bilen Yedigey, karısının talgakını hiç sormuyordu. Ukubala bir balıkçı karısıydı ve talgakı da kocasının mesleği ile ilgili idi. O balığı gözleriyle görmek, altın renkli balığı elleriyle tutmak istiyordu. Tanrı vermişti bu isteği. Yedigey hamile bir kadın talgakına kavuşmazsa, bunun doğacak çocuk için bir zarar getireceğini de işitmişti.”³⁴

Yedigey’in “istekleri Tanrının verdiği” düşüncesi, Fromm’un bahsetmiş olduğu, rüyaların “ilahi mesajın iletilmesinde bir araç” olduğu düşüncesini destekler niteliktedir.

Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek’de denizin ortasında yapayalnız kalan ve susuzluktan bitkin düşen Kirisk’in, rüyasında büyük bir denizin üzerinde yürümesi ve her tarafın suyla kaplı olması;³⁵ bunun yanında Dişi Kurdun Rüyaları’nda,³⁶ yavruları insanlar tarafından öldürülen ve rüyasında yavrularıyla beraber olduğunu gören dişi kurt Akbar’ın rüyaları, hep belirli psikolojik bir durum içerisinde görülmüş rüyalarlardır. Yazarın, Hz. İsa’nın hayatıyla romanın kahramanı Abdias’ın hayatını karşılaştırarak Hristiyanlığı ele aldığı Dişi Kurdun Rüyaları’nda Vali Pontus Platus’un gelecekte haber verici nitelikteki ve Kitab-ı Mukaddes’in Yeni Ahid kısmında da anlatılan rüyası da yine bir rüya motifi olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

ATALAY, Besim, Divanü Lügat-it Türk Tercümesi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ank. 1992.

AYTMATOV, Cengiz, “Kadîm Kırgız Ruhunun Zirvesi”, (Akt.: İklil Kurban, Ali Akbaş), *Kardaş Edebiyatlar*, S. 3, Erzurum, 1982.

³³ Aytmatov, Gün Olur Asra Bedel, s. 289.

³⁴ Aytmatov, Gün Olur Asra Bedel, s. 290.

³⁵ Aytmatov, Hikâyeler (Yıldırım Sesli Manasçı, Yüzyüze, Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek, (Çev.: Refik Özdek), Ötüken Yay., İstanbul, 1995.

³⁶ Aytmatov, Dişi Kurdun Rüyaları, (Çev.: Refik Özdek), Ötüken Yay., İstanbul, 1995.

- AYTMATOV, Cengiz, Cengiz Han'a Küsen Bulut, (Çev.: Refik Özdek), Ötüken Yay., İstanbul, 1995.
- AYTMATOV, Cengiz, Hikâyeler (Yıldırım Sesli Manasçı, Yüzyüze, Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek, (Çev.: Refik Özdek), Ötüken Yay., İstanbul, 1995.
- AYTMATOV, Cengiz, Dişi Kurdun Rüyalari, (Çev.: Refik Özdek), Ötüken Yay., İstanbul, 1995.
- AYTMATOV, Cengiz, Gün Olur Asra Bedel, (Çev.: Refik Özdek), Ötüken Yay., İstanbul, 1996.
- AYTMATOV, Cengiz, Toprak Ana, (Çev.: Refik Özdek), Ötüken Yay., İstanbul, 1996.
- AYTMATOV, Cengiz, Kassandra Damgası, (Çev.: Ahmet Pirverdioğlu), Ötüken Yay., İstanbul, 1997.
- DUVARCI, Ayşe, Türkiye'de Falcılık Geleneği ile Bu Konuda İki Eser "Risâle-i Falnâme Li Ca'fer-i Sâdık" ve "Tefe'ülname", Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1993.
- ERHAT, Azra, Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989.
- FROMM, Erich, Rüyalari, Masallar, Mitoslar, (Çev.: Aydın Arıtan-Kaan H. Ökten), Arıtan Yayınevi, İstanbul, 1992.
- GÖKYAY, Orhan Şaik, "Rüyalari Üzerine", *II. Milletler Arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, IV. Cilt, Ank.1982.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan, İnanç Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.
- İNAN, Abdülkadir, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1986.
- ÖGEL, Bahaeddin, Türk Mitolojisi (Kaynaklar ve Açıklamaları ile Destanlar) II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
- ÖZEN, Sabiha, "Her Yazar Kendi Halkı İçin Yazmayı Nazarda Tutar", *Dergâh*, S. 24, İstanbul, 1992.
- ROUX, Jean-Paul, Türklerin ve Moğolların Eski Dini, (Çev.: Aykut Kazancıgil), İşaret Yay., İstanbul, 1994.
- SOUCEK, Svat, "Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Milli Renk ve İki Dillilik" (Çev.: Orhan Söylemez), *Türk Lehçeleri ve Edebiyatları*, S. 10, Ankara, 1994.